

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО»**

ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ ПРАВА”

Харків
2011

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЮРИДИЧНА
АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО”**

**ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ ПРАВА”**

*Затверджено вченою радою
університету (протокол № 11 від 30.06.2011 р.)*

**Харків
2011**

**Програма навчальної дисципліни “Філософія права” / уклад.:
О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов, Н. І. Сатохіна. –
Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України”, 2011. – 12 с.**

У к л а д а ч і: О.Г.Данильян,
О.П. Дзьобань,
С.І.Максимов,
Н.І.Сатохіна.

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
університету (протокол № 4 від 29.07.2011 р.)*

1. ВСТУП

Філософія права викладаються в юридичних вищих навчальних закладах України за вибором студентів.

За своїм статусом філософія права становить комплексну, суміжну дисципліну, що перебуває на межі філософії та юриспруденції. Якщо загальна філософія є вченням про граничні підстави людського буття, то відповідно філософія права можна визначити як вчення про граничні підстави права як одного із способів людського буття.

Завдання курсу філософії права – забезпечити усвідомлення студентами сутності, змісту й особливостей філософії права як світоглядної і методологічної науки, основних типів філософсько-правової рефлексії, ролі філософії права в діяльності юриста та в житті суспільства в цілому; розвинути у студентів сучасне системне правове мислення; ознайомити студентів з внеском мислителів різних філософських шкіл та напрямів, у тому числі й вітчизняних філософів – у розвиток філософсько-правової думки; забезпечити оволодіння студентами системою філософсько-правових знань, які виступають методологічними засобами для аналізу правової реальності; сформувати у студентів високі моральні якості й навички поведінки, які засновані на загальноновизнаних правових цінностях, розвинути правосвідомість і почуття відповідальності за виконання професійного обов'язку.

У результаті вивчення навчальної дисципліни “Філософія права” студент повинен **знати:**

- головні проблеми сучасної світової й вітчизняної філософії права, основні способи осмислення правової реальності;
- історію становлення, основні етапи й особливості розвитку філософії права;
- основні категорії, поняття й концепції правової онтології, правової антропології, аксіології права та правової гносеології, особливості їх виявлення в житті суспільства і юридичній практиці;

- філософські проблеми права у сучасному суспільстві;
- умови формування особистості як суб'єкта права, її правосвідомості.

Необхідно також *уміти*:

- самостійно аналізувати процеси в правовій реальності у їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються;
- формулювати методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати свою громадську позицію;
- володіти методологією пізнання правових явищ та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

2. ЗМІСТ

Розділ I. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

1. Предмет філософії права

Філософія права в системі юридичних дисциплін. Необхідність філософського осмислення права. Сутність і особливості філософського підходу до права. Філософське осмислення права і наукове пізнання права: відмінності предмета та методу. Філософсько-правова рефлексія. Філософія права в системі соціально-гуманітарного знання. Проблема дисциплінарного статусу філософії права. Філософія і філософія права. Філософія права, загальна теорія права, соціологія права. Філософія права і галузеві юридичні дисципліни. Головні питання та завдання філософії права. Основні розділи. Функції філософії права. Значення філософії права для формування світогляду юристів.

2. Методологія філософії права: рефлексія основних способів осмислення права

Методологія права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Філософія права як загальна методологія праворозуміння. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії. Розумовий експеримент. Критерії класифікації та світоглядно-методологічний потенціал основних способів осмислення правової реальності: позитивістське та природно-правове мислення; способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність.

3. Правовий позитивізм та правовий об'єктивізм як способи осмислення права

Правовий позитивізм: філософські витoki, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та критика. Основні форми: теорія наказів (Дж. Остін), “чиста теорія права” (Г. Кельзен), аналітична юриспруденція (Г. Харт). Тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм.

Правовий об'єктивізм: філософські витoki, основні форми, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та обмеженість. Історична школа права. Філософсько-правова концепція марксизму. Соціологічна юриспруденція.

4. Класичні концепції природного права: парадигма суб'єктивності

Природно-правове мислення: гуманістичний смисл та особливості, типи, переваги та недоліки, сучасний стан. Суб'єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення. *Космоцентричне обґрунтування права у античних мислителів.* Фюзис (логос) і номос. Сократ: об'єктивні і суб'єктивні основи моральних та правових норм. Погляди Платона на справедливість та ідеальну державу. Вчення про людину, справедливість і найкращий державний устрій Аристотеля. Ідея природного права у стоїків та Цицерона. Практицизм правового мислення Стародавнього Риму. *Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя.* Метафізичні передумови християнської правосвідомості. Августин Аврелій. Релігійно-метафізичне обґрунтування права у Фоми Аквінського. Реалізм і номіналізм у праворозумінні середньовіччя. *Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження і Реформації* (Н. Макіавеллі, М. Лютер). Антропологічне обґрунтування права. *Натуралістичне обґрунтування права в філософії права Нового часу.* Становлення юридичного світогляду: теорії природного права та суспільного договору. Теорія природ-

ного права Г. Гроція. Концепція суспільного договору Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо. Сенс Просвітництва. *Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії*. І. Кант: категоричний імператив та моральне обґрунтування права; автономія особистості та ідеальний правопорядок. Філософія права Г.-В.-Ф. Гегеля. Неокантіанство й неогегельянство.

5. Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб'єктивності

Концепції природного права інтерсуб'єктивістського напрямку: філософські витoki, позитивні й негативні риси, основні форми, світоглядно-методологічний потенціал. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікбор) Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Хабермас). Природно-правова тенденція в сучасній аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін). Ідея інтегрального праворозуміння.

6. Вітчизняна філософсько-правова думка: традиції, світоглядно-методологічні витoki, ідеї

Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич) та національної ідеї (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко) у “філософії серця”. Проблема співвідношення особистості, нації та держави в творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кінця XIX – початку XX ст. Соціокультурна філософсько-правова концепція Б. Кістяківського. Основні ідеї видатних російських філософів права та їх вплив на збагачення світоглядно-методологічного потенціалу української філософсько-правової думки (В. Соловійов, П. Новгородцев, Л. Петражицький, М. Алексєєв, І. Ільїн). Філософсько-правова думка радянських часів. Наукові дослідження сучасних українських філософів права.

Розділ II. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

7. Правова онтологія: природа і структура права

Онтологічні основи права. Поняття правової реальності. Право як особлива реальність. Нормативно-деонтологічна природа права. Співвідношення належного і суцього у праві. Багатогранність феномену права. Онтологічна структура права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення. Сутність та існування права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві. Форми буття права: ідея права, закон, правове життя та їх динаміка. Абстрактне й конкретне у праві. Дискусія про співвідношення права і закону. Поняття й умови здійснення права.

8. Правова антропологія: гуманістична природа права

Поняття і проблеми правової антропології. Образ людини у праві. Типи правової антропології. Поняття “правова людина”. Право як спосіб людського співіснування. Антропологічні основи права. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права. Права людини як вираження особистісної цінності права. Статус інституту прав людини в сучасному суспільстві. Філософське обґрунтування прав людини. Право на гідне існування. Проблема універсальності прав людини. Позитивування основних прав людини. Права громадян України. Особистість і право. Автономія особистості. Особистість як суб’єкт права. Гуманістична природа права. Сенс морального і правового гуманізму. Тенденція гуманізації права.

9. Правова аксіологія: ціннісні засади права

Роль цінностей у праві. Правові цінності: свобода, рівність, справедливість. Відносна і абсолютна цінність права.

Права людини як абсолютна цінність. Правовий ідеал. Свобода як визначальна характеристика людського буття та вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна та позитивна свобода. Умови можливості свободи. Свобода і порядок. Правова свобода. Свобода волі. Свобода і відповідальність. Свобода і рівність. Право як формальна рівність. Соціальна рівність. Справедливість як головна правова цінність та провідне поняття сучасної філософії права. Критерії справедливості та право. Зрівнююча й розподільча справедливість. Формальна й змістова справедливість. Сучасні теорії справедливості.

10. Універсальне і культурно-особливе в ціннісному вимірі права

Універсальне та культурно-особливе в ціннісному змісті права. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду, її форми і рівні. Правосвідомість і право. Універсальне у правосвідомості. Сенси та аксіоми правосвідомості. Культурно-специфічне у правосвідомості. Правовий менталітет. Особливості українського правового менталітету. Деформації правового менталітету. Правова культура. Право і мораль. Етичні основи права. Єдність, протилежність та взаємодоповнюваність права і моралі. Філософсько-етичний зміст принципу толерантності. Релігійні витоки ідеї права.

11. Правова епістемологія та правова герменевтика

Предмет і проблеми правової епістемології. Об'єкт і суб'єкт правового пізнання. Особливості правового пізнання. Пізнавальна установка (когнітивізм та некогнітивізм). Проблема об'єктивності права. Типи правової епістемології (емпіризм, раціоналізм, інтуїтивізм). Етапи і рівні пізнання у праві. Особливості правового мислення. Практичний розум. Правова аргументація. Методологічні проблеми правової науки.

Розуміння у здійсненні права. Правова епістемологія та

правова герменевтика: відмінність наукового пізнання і герменевтичного розуміння. Правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики. Вирішення справи, прояснення ситуації та розуміння як типи осмислення правової ситуації. Суб'єкт розуміння як джерело правових смислів. Правова реальність як об'єкт розуміння. Предмет розуміння (правова ситуація, правова традиція, особистість розуміючого). Герменевтичні методи “пошуку” права. Інтерпретація правових текстів. Мова як простір розуміння. Мета і результат герменевтичного розуміння. Сучасні концепції істини в праві. Істина, справедливість і примирення.

12. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

Людина і політико-правові інститути. Співвідношення права і влади. Поняття, види та принципи легітимації. “Суспільний договір” як модель легітимації. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування у перехідних суспільствах. Правова реформа. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні. Філософські проблеми окремих галузей права. Глобалізація та її вплив на право.

3. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бачинін В. А. Філософія права: підруч. / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов – К.: Ін Юре, 2003. – 472 с.

Жоль К. К. Філософія и социология права / К. К. Жоль. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 480 с.

Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов – М.: Аванта+, 2000. – 560 с.

Кузнецов В. І. Філософія права. Історія та сучасність: навч. посіб. / В. І. Кузнецов – К.: Стілос; Фоліант, 2003. – 382 с.

Максимов С. И. Правовая реальность: Опыт философского осмысления / С. И. Максимов – Харьков.: Право, 2002. – 318 с.

Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: [вибр. пр.: статті, аналіт. огляди, переклади] (2003 – 2010) / С. І. Максимов – Х.: Право, 2010. – 336 с.

Нерсесянц В. С. Філософія права: учеб. / В. С. Нерсесянц – М.: НОРМА – ИНФРА-М., 2005. – 848 с.

Герасіна Л. М. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : моногр. / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. – Х.: Право, 2009. – 352 с.

Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: [кол. моногр.] / відп. ред. В. С. Бігун. – К., 2009. – 316 с.

Бандура О. О. Філософія права: навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заїнчковський та ін.; за ред. М. В. Коштицкого, Б. М. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

Данильян О. Г. Філософія права : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. О. Г. Данильяна. – М. : Право, 2009. – 272 с.

Данильян О. Г. Філософія права: учеб. / О. Г. Данильян, Л. Д. Байрачная, С. И. Максимов и др.; под ред. О.Г. Данильяна. – Х.: Прапор, 2005. – 384 с.

Філософія права: хрестоматія: [учеб. пособие] / сост.: Н. И. Панов, В. А. Бачинин, А. Д. Святоцкий; под ред. Н. И. Панова. – К.: Ін Юре, 2002. – 692 с.

Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. / Р. Циппеліус – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

Навчальне видання

ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“ФІЛОСОФІЯ ПРАВА”

У к л а д а ч і: ДАНИЛЬЯН Олег Геннадійович,
ДЗЬОБАНЬ Олександр Петрович,
МАКСИМОВ Сергій Іванович,
САТОХІНА Наталія Іванівна

Відповідальний за випуск *О.Г. Данильян*

Редактор *О.І. Борисенко*
Комп'ютерна верстка *Л.П. Лавриненко*

План 2011, поз. 58

Підп. до друку 30.08.2011. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Умовн. друк. арк. 0,75. Облік.-вид. арк. 0,33. Вид. № 37.
Тираж прим. Зам. № 4352. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національного університету “Юридична академія України”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.

Друкарня
Національного університету “Юридична академія України”,
вул. Пушкінська, 77, м. Харків, 61024, Україна.